

FRA ANTIKVARBOGHANDELENS BARNDOM I KØBENHAVN

AF CARL C. CHRISTENSEN

I Overskous Komædie »Pak«, der opførtes første Gang paa det kgl. Teater den 22. April 1845, er en af Personerne en idealistisk anlagt Mand ved Navn Peer Qvit, som af Haandtering er »Boghøker«, den i Datiden hyppigst anvendte Betegnelse for, hvad vi nu kalder »Antikvarboghandler«, altsaa en, der handler med gamle, sjældne og nyere, brugte Bøger.

Peer Qvit holder sin Entré med en stor Pose fuld af Bøger under Armen, og i en af sine Repliker siger han bl. a.: »Hvor mange Tanker har jeg ikke havt i denne Pose, hvor mange Gnister, der skulle tænde Lys for kommende Slægter!«

Denne »Boghøker« er vistnok den eneste Antikvarboghandler, der nogensinde er blevet indført paa Scenen, men han er typisk for Datiden, er typisk for den Klasse Boghandlere, der, uden egentlig at holde Butikslokale, gik rundt omkring med en vis Sporsans for at støve gamle og nye Bøger op og saa sælge disse til Lysthavende.

Denne Type er forlængst forsvundet og hører nu Fortiden til; Handelen med gamle, sjældne og brugte Bøger foregaar nu under ganske andre regelrette Former end dengang, »Boghøkeren« gik omkring med sin Pose for at slaa ned paa det Sted, hvor han havde Færten af, at der fandtes en eller anden Raritet paa Bøgernes Omraade.

Antikvarboghandelen er oprindelig udsprunget af ethiske Grunde,

og den, vi herhjemme skylder, at vi har Antikvarboghandel, er Genealogen *Oluf Bang*.

Han var født 1710 og var saaledes 18 Aar gammel, da København hærgedes af den store Bybrand i 1728, og han saa, hvad der gik tabt ved denne af Bogværdier, ligesom han havde Forstaaelsen af, at der maatte foretages noget alvorligt for at raade Bod paa en Del af det, der var gaaet til Grunde.

I 1743 udgav han et Hæfteskift »Samling af adskillige nyttige og opbyggelige Materier saa vel gamle som nye«, og i 2det Hæfte udtaler han følgende:

». . . Og da vort kjere Fæderne-Lands saavel Publique som Private Bibliotheker maae klage over adskillige Bøgers Defect, forvoldet som ved andre Omstændigheder, saa og i sær ved den store Ildebrand, som i 1728 kom over Kiøbenhavn, hvorved ikke aleeneste hele u-skatteerlige Bibliotheker bleve fortærede, men endog mange fra Ilden deels reddede, deels flygtende Bibliotheker merkeligen ere spolerede og adspredde.

Da det nu er slutteligt at Skaden ikke just har troffet en og samme Tome hos enhver, men en eller anden Tome hos en, som kand være frelst hos en anden, saa tænker jeg, at den Mangel kunde i nogen Maade raades Bod paa, dersom det eene Bibliotek consilieredes med det andet, da enhver som behøvede nogen defect Bog, kunde dermed hielpes, og altsaa slige Bøger komme i sin forrige Valeur.«

Oluf Bang nøjes ikke blot med at foreslaa, thi han fører sin Idé ud i Livet, og i sit Hæfteskift lægger han selv for med at indføre, hvad han kalder »Notice om defecte Bøger«, forøvrigt Overskriften paa hans Forslag.

Som Begyndelse søges der saaledes den 3die Tome af Holbergs Danmarks Riges Historie, der var udkommet i 1735; senere efterlyser han Christiern Pedersens Jertegns Postil og sammes Catechismus.

Det var Oluf Bang, som lagde Grundstenen til vor Antikvarboghandel, det var ham, der jævned Vejen for den, satte den i System, og der skulde ikke hengaa mange Aar, inden vi fik den første Antikvarboghandler i København.

Noget af det allerførste, vi hører til en saadan i Hovedstaden, er i Skolemanden *Johan Henrik Taubers* Dagbøger for 1762-68 (meddelt i »Dansk Maanedsskrift« for 1865). Tauber, der var født i 1743, skriver i Dagbøgerne følgende:

»Den lange Tid imellem min Examen og den Dag, vi skulde gjøre Stil, anvendte jeg til at se mig om paa Børsens Boglader og hos Lanthe og andre gamle Boghandlere eller Antikvarer, som handlede med gamle Bøger.«

Samtidig med Tauber gæstedes Byen af en ung videbegærlig Svensker, *Johan Henrik Lidén*, der under sit Ophold her i 1768 førte Dagbog (meddelt i »Danske Samlinger« 2. Bind, 1866-67), og her beretter han bl. a.:

»Hr. Philiberts Boklåda besöktes sedan. Den är störst af alla i Kjöpenhamn; men ock den dyraste. Här i Staden äro eljast 8 Bokhandlare utom 2, som mångla med gamla böcker, 34 Bokbindare samt 12 Boktryckerier.«

Det er Tauber, som giver os Navnet paa den første kendte københavnske Antikvarboghandler, som han kalder *Lanthe*.

Men hvem var denne Lanthe, og hvor boede han?

Raadstuearkivets Borgerskabsprotokoller har ham slet ikke, og Camillus Nyrop meddeler i sin Bog »Bidrag til den danske Boghandels Historie« intetsomhelst om ham udover, at han hed Lanthe.

Det er lykkedes mig gennem Undersøgelser i Raadstuearkivet, Rigsarkivet og Landsarkivet at fremdrage en Del hidtil ukendte Oplysninger om ham.

Han hed i Virkeligheden ikke Lanthe, som Tauber og Nyrop kalder ham, men derimod *Andreas Joachim Landt* og blev Student, 17

Aar gammel, den 17. Juli 1719 fra Thisted lærde Skole (Universitetsmatriklen 2. Bind, Pag. 427), der nu forlængst er nedlagt.

I København træffer vi første Gang paa ham i »Heste- og Carosse-Skatten for 1743« (Raadstuearkivet), hvor der i Kjøbmager Kvarter i Møntergade Nr. 109 (nuv. Nr. 6) findes boende i 2. Etage (d. v. s. paa 3. Sal; Stuen regnedes nemlig i Fortiden for 1. Etage) en »Studiosus Andreas Landt«, der beboede hele Etagen.

Ved videre Undersøgelser fandtes i »Ekstraskatten for 1762« (Rigsarkivet) som boende i Frimands Kvarter Nr. 129 i Løvstræde:

Andreas Landt, Student, ugift

Barbra Landt, ugift

En Tieneste-Pige Anne Cathrine.

I denne Ejendom boede forøvrigt samtidig Bogtrykker *Lillies Enke* og Bogtrykkersvend *Poul Herman Höecke*.

Indkvarterings-Mandtallene for 1767, 1771, 1773, 1775 og 1778 (Raadstuearkivet) anfører som boende i Løvstræde Nr. 129:

Lante, Boghandler.

Her har vi Manden, Københavns først kendte Antikvarboghandler, hvis Døbenavn Landt er blevet forvansket til Lante.

Tager vi nu Københavns Vejvisere for os, finder vi anført saaledes:

1774 Boghandler Land (en ny Navnevariant) i Løvstræde

1782-84 Boghandler Landt i Løvstræde 129

1786-89 Boghandler Landt i Springgade 11.

Den Ejendom i Løvstræde, hvor Antikvarboghandler Andreas Landt drev sin Forretning i nogle og tyve Aar, er forlængst nedrevet, men dens Plads var der, hvor nu Hovedindkørselen til Købmagergades Postkontor er i Løvstræde, overfor Byens ældste endnu eksisterende Antikvarboghandel, *H. H. Lynge & Son*.

Andreas Landt var ikke alene Antikvarboghandler, men ogsaa Forlags- og Commissions-Boghandler, og som saadan anføres han sammen med *Buch* paa Nørregade, *Gyldendal* i Silkegade, *Fonge* i Store Færgestræde (den Side af nuværende Højbroplads, hvor den-

nes ulige Numre er), der alle tillige handlede med gamle Bøger (jfr. Hans Holck »Fremmedes og Reysendes Haand-Lexicon i Kiøbenhavn«, 1777, Pag. 75).

Naar Vejviserne for 1786 til 89 meddeler, at Landt boede i Springgade Nr. 11 (forlængst nedrevet, nuv. Pilestræde Nr. 51 og Klareboderne Nr. 5), er denne Adresse Udtrykket for hans Forretningslokale, thi hans private Bopæl var i Trompetergangen Nr. 110 (det nuværende Graabrødretorv Nr. 4), og her anføres han og hans Husstand ved Folketællingen i 1787 (Rigsarkivet) som:

Andreas Landt,	85	Aar, ugift, Boghandler
Barbara Landt,	86	„ „ hans Søster
Anna Cathrine Ballum,	50	„ „ Tjenestepige
Jochum Jørgensen,	44	„ „ logerende, Skriver-Karl

Tjenestepigen er den samme som i 1762, men det var jo ogsaa i hine Tider, hvor Tyendet i Aarrækker tjente i den samme Kondition.

Om Landts Virksomhed som Boghandler vides intet positivt. Kun saa meget véd man, at han omkring 1788 har opgivet Forretningen og dør som »forhenværende Boghandler« den 10. April 1789 i Trompetergangen Nr. 110 »af Alderdom«; han blev begravet den 17. s. M. paa »Hl. G. Sprøite Kirkegaard«* (Helligaandskirkenes Ligprotokol, Landsarkivet).

Nogen Bekendtgørelse fra Søsteren om Broderens Død var der ikke, men efter Datidens Skik fandtes i »Adresseavisen« Nr. 82 for den 20. April et mere velment end vellykket Vers:

Følelser i Anledning af Hr. Boghandler
Andreas Landt, hans dødelige Afgang
den 10. April 1789, 87 Aar gammel

Vor Gud gav ædle *Landt* de mange Livets Dage
Til Aar, Syvgange Ti samt Sytten at modtage,

* Helligøjstes Kirkes Sprøjtekirkegaard er den Del af den nedlagte Kirkegaard, der ligger op mod Helligaandshuset (hvor nu Kommunebiblioteket er). Her laa, indtil Kirkens Omgivelser i 1880 blev reguleret, det gamle Sprøjtehus med Façade mod nuv. Valkendorfsgade.

En Alder ovenfra, som efter Fierde Bud.
 Saaledes var hans Liv; saa slukdes Lyset ud!
 Men Søster er igien, som Broders Lys maa savne,
 I dybest Sorg, hvor Graad kan aldrig mere gavne!
 Gud være hendes Lys og Hørelse og Trøst,
 Imens hun venter paa sin Siæle-Brudgoms Røst!

P. S. Hylle.

Knap 40 Aar førend Landts Død har der været en anden Antikvarboghandler, der dog ikke har sat sig mærkbare Spor i københavnsk Boghandel, og om ham, der hed *Gotfried Michelsen*, vides kun, at han den 18. Oktober 1752 indgav Ansøgning til Kongen om Tilladelse til at maatte sælge gamle Bøger. I Ansøgningen bemærker han, at han »udi 24 Aar har tjent som Tambour« (Magistratens Resolutionsprotokol ^{15/6} 1750 til ^{15/11} 1752, Raadstuearkivet); Tilladelsen fik han allerede den 25. Oktober, men ellers hører man intetsomhelst til Michelsens boglige Virksomhed, efter at han i 24 Aar havde trakteret Kalveskindet.

Derimod træffer man i 1789 paa en Antikvarboghandler *Mader*, der boer i »Prindsensgade ved Borberggade No. 268 paa 1ste Sal«, og han averterer i »Adresseavisen« Nr. 90 den 29. April, at man hos ham kan købe bl. a.: »Arild Hvidtfeldts danske Kongehistorie 1596«, »Verdslige Love og Skikke etc.« 1631, »Verdens Speyl« 1648, »13 aandelige Politieforordninger« 1686, Holbergs Skrifter m. fl.

Noget Borgerskab har han ikke haft, og den eneste af Navnet *Mader*, man kan finde i Vejviseren for 1789, er »Hovedvagts-Skriver *F. Mader* i Prinsensgade No. 377«, altsaa et andet Gadenummer end Antikvarboghandleren. Om disse tvende *Mader* er *Celestin* og *Floridor* vides ikke, men med Trommeslageren in mente er der al mulig Grund til at antage, at Hovedvagtsskriveren er identisk med Boghandleren.

Den i Datiden kendte Boghandler *Ole Hegelund*, der boede i Store

Færgestræde Nr. 37 (nedbrændt, nu en Del af Højbroplads), gav sig ogsaa af med Salg af gamle Bøger, af hvilke han gennem »Adresseavisen« Nr. 86 den 24. April 1789 udbyder til Salg: »Moreri Dictionnaire« à Amsterd. 1724, Tom. I-IV, 2 Bind«, »Supplement au Dictionnaire de Moreri à Amsterd. Tom. I-II in Folio«, »Baylens hist. u. critisches Wörterbuch, Leipz. 1741, 1-4 Teil in Folio«, »Royers Dictionnaire franc. anglais et angl. franc, London 1773, 4^{te}«, »Noltenii Lexicon Antibarbar, 2 Tomer, Lipsiæ 1744-68« m. fl.

Foruden de Personer, der udelukkende beskæftigede sig med Bog-salg, var der tillige en stor Del Marskandisere, der dels handlede med brugte Klædningsstykker, Møbler etc., dels tillige handlede med Bøger, mere eller mindre antikvariske, som de tilforhandlede sig ved Køb efter Dødsboer.

Man kan forstaa Marskandisernes Bogsalg, men at man ogsaa har kunnet købe nye og brugte Bøger samt gamle Kobberstik paa en af Fortidens mest kendte Vinkældere, skulde man nu næsten forsværge, og dog er dette Tilfældet.

I det gamle kongelige Teater var der som bekendt i Midten af det 18. Aarhundrede indrettet en Vinkælder i den Fløj af Teatret, der laa skraas for Vingaardstræde. Det var i denne Vinkælder, Skuespiller *C. P. Rose* hin Aften den 29. Januar 1749, da Kanonerne paa Voldene løsnedes til Ære for den nyfødte Prins Christian, stillede hos sin gode Ven, Vinkælderens Indehaver, *Pilloy*, og efter Løfte udførte den noget hvasse Tjeneste successive at tømme ikke mindre end 27 Halvpots-Pokaler god gammel Rhinskvin paa Prinsens Sundhed, Held og Lykke.

Men den samme Vinkælder averterer i »Adresseavisen« for den 21. Januar 1760, at Bogen »Matrosen bliver Keyser i Muratapa, og derefter igjen Matros« faas paa Viinkielderen under Comoediehuset, hvor man ogsaa kunde købe andre Bøger.

Og den 22. Februar s. A. har den samme Vinkælder et temmelig langt Avertissement om, hvilke Bøger man der kunde faa, bl. a.:

Holbergs Heltehistorier, 2 Tom. for 7 Mk. 8 Sk., Luthers Auslegungen 7 Mk., en gammel dansk Bog om »Verden og de synlige Tings Betragtning i Verden« 6 Mk. 8 Sk.; endvidere falbødes der »antique Batallie-Stykker« samt Kobberstik, hvoriblandt »Cometen, som lod sig see Aar 1677«, 2 Mk.

Om det saa var paa aaben Gade handledes der for 125 Aar siden med gamle Bøger og Landkort, og denne Handel foregik paa den nuværende Højbroplads, der var nyanlagt efter Bybranden i 1795.

Hvad dette Torv i 1805 blev benyttet til, meddeler »Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn« for den 25. Marts, thi der var her oprettet »vandrende Boutiquer af et ganske eget Slags. Den ene er en Boglade, der er placeret ligefor Kirkestrædet; de to andre kan man vel ikke give nogen anden Benævnelse end Ruskomsnuskboutiquer. Mand finder her et Sammenskrab af hundrede tusinde forskellige Ting, f. Ex. gamle Bøger og Landkort, Skilderier, Jernkram, gammelt og sønderslaget Porcelæn, umage Spænder etc.«

Boghandelen paa Højbroplads blev altsaa i 1805 drevet ambulatorisk sammen med Marskandiserforretning, og Pladsen har nærmest haft Udseende af et saakaldet »Loppetorv«, idet nogle Aar senere en Mængde ambulante Handlende slog sig ned her.

Af Fortidens Antikvarboghandler, af dem fra Frederik d. Sjettes Tid, findes der nu kun en eneste tilbage, og den er endda begyndt som Marskandiserforretning.

To og tredive Aar efter Andreas Landts Død rykkede en ung Københavner frem paa Arenaen. Hans Navn var *Christian Tønder Sæbye*, og den 27. Marts fik han det beskedne Borgerskab som københavnsk Marskandiser, i hvilken Egenskab han slog sig ned i den gamle Bindingsværks Bygning Gothersgade Nr. 344 (nuværende Nr. 19), Hjørnet af Grønnegade.

Samtidig med Marskandiseriet drev han tillige Handel med brugte Bøger; da nedbrænder den Ejendom, hvori han boede, totalt Natten til den 25. August 1825, og Sæbye indrettede et midlertidigt

Lokale i Gothersgade Nr. 22 (nuværende Nr. 16) paa Kvisten, »hvor en Seddel staaer paa Døren«.

Herfra flytter han den 17. Oktober til samme Gade Nr. 350 (nuværende Nr. 7), og her er Forretningen udelukkende Handel med brugte Bøger, idet han gennem »Adresseavisen« dels meddeler, at han fortsætter sin Handel med brugte Bøger, dels henvender sig til sine »forrige Handelsvenner, som enhver anden af de Herrer Studerende og Andre, med Kjøb og Salg af alle Slags brugte Skole- og andre Bøger.«

Marskandiseriet er fuldstændig lagt paa Hylden, og den 17. April 1830 faar han Borgerskab som Boghandler i København.

Som saadan faar han en Læredreng, der hele Resten af sit højst fortjenstfulde Liv forblev knyttet til den »Sæbyeske Boghandling«, som den da kaldtes, den, han nogle Aar efter Sæbyes Død (den 18. November 1847) overtog for egen Regning og under det nu saa verdenskendte Navn *H. H. J. Lynge*.

Fælles for alle Fortidens Antikvarboghandlere var, at man i daglig Tale slet ikke benævned dem saaledes, men derimod kaldte dem »brugt Boghandler«, og hvis en saadan tilfældig hørte til den mosaiske Trosbekendelse, fik han uvægerlig Prædiketet »Bogjøde« hæftet paa sig. Der laa intetsomhelst nedsættende i denne Betegnelse, men Ordet »Jøde« laa jo de tidligere Slægtled paa Tungen, og blader man Fortidens Vejvisere igennem, vil man overalt efter det mosaiske Navn finde Ordet »Jøde« som Appendiks.

Sophus Bauditz lader i »Kroniker fra Garnisonsbyen«, der foregaar i Aarhus 1862-63, en af Bogens Figurer, Skoledrengen Jacob Leth, der er i Pengeforlegenhed til Indkøb af Æggesnapse, sige de vedkommende Situation i Bogen forløsende Ord: »Jeg slaar s'gu dog aldrig noget op i mit latinske Lexicon, og vil jeg gøre det, kan jeg jo laane Oles. Gider en af Jer gaa hen og sælge Lexiconet til Bogjøden, saa giver jeg Æggesnaps rundt!«

Her har vi den farlige Side af Fortidens Antikvarboghandel: Skole-

børns ukontrolable Salg af deres Skolebøger til »Bogjøden«, hvad Sophus Bauditz qua gammel Skolemand jo var fuldstændig paa det rene med. Den hæderlige Handlende indlod sig dog ikke paa de Transaktioner, saafremt han ikke havde nøje Kendskab til den Sæl- gendes private Forhold.

Udtrykket »Antikvarboghandler« er længe om at vinde Indpas i Københavns Vejviser, og saa langt tilbage som i den for 1869 er der kun en, der benævnes »antikvarisk Boghandler«, nemlig *A. F. Boller* i St. Kongensgade Nr. 99, men 20 Aar senere har Vejviseren opdaget de antikvariske Boghandlere, og i 1889 skelnes der i denne Haandbog mellem de to forskellige Handelsbetegnelser, idet Vejviseren under Faget »Boghandlere« udtrykkelig anfører, hvem der er »Antikvarboghandler« og hvem der er »Boghandler og Papirhandler«.

Nu er Handelen med antikvariske Bøger i København blevet ikke saa lidt anderledes og tæller adskillig flere Indehavere end i Taubers og Lidéns Dage, da der var »utom 2, som mångla med gamla böcker«.